

el cartipàs

ciutat, patrimoni, memòria

núm. 107 / Olot, novembre 2017

Coordinació: Antoni Mayans i Xavier Puigvert • Edició: Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot i Arxiu Comarcal de la Garrotxa

OPINIÓ / #ARXIVEMELMOMENT: DE COM PRESERVAR L'1 D'OCTUBRE

D'ençà que el 20 de setembre les forces de seguretat de l'Estat espanyol van entrar a diferents institucions catalanes a cercar proves contra la celebració del referèndum de l'1 d'octubre, la necessitat de deixar constància dels fets que s'estan esdevenint és cada vegada més sol·licitada pels mateixos ciutadans. Tots fem fotos i gravem vídeos aquests dies. Sense parar, de manera compulsiva. No volem que això s'escapi. Està passant alguna cosa grossa. Tanmateix, costa saber amb precisió quan s'està vivint un període "històric." La premsa i la política utilitzen sovint la tècnica retòrica d'atribuir a un fet concret l'apel·latiu "històric" per tal d'augmentar-ne artificialment la rellevància. I darrerament cal dir que ha estat abusivament utilitzada, i s'ha transformat l'apel·latiu en quelcom buit de contingut. Un procés històric és, tècnicament, aquell que suposa un "canvi" substancial i profund en una societat. Com el pot percebre un ciutadà? Crec que tots plegats estem prenent consciència històrica del moment per la via de la força de les emocions, de l'atenció desmesurada en les notícies que venen de la premsa, de l'observació atenta i temerosa d'un fort període d'incertesa. Quan hi ha aquests moments d'incertesa i de manca "d'ordre", crec que tenim un indicador inequívoc del moment històric. I no pas perquè els "experts" el puguin i sàpiguen delimitar, sinó perquè és un col·lectiu, una suma àmplia de persones, amb independència de les seves conviccions polítiques, qui ho nota i ho viu. El procés sobiranista que s'està produint a Catalunya ve de lluny, però

crec que és cosa molt consensuada que ha entrat en una fase diferent de les anteriors, i ha accelerat finalment la fase de "canvi".

Els arxius han preservat tradicionalment la memòria. Però també és cert que l'acció de "preservar la memòria" ha estat sempre feta a posteriori, realitzada a la manera que els historiadors interpreten la història, és a dir, un cop s'ha deixat un cert temps per observar amb detall totes les seves conseqüències. Això té coses bones i dolentes. Bones, perquè els experts poden veure els fets alliberats de condicionants i no es deixen arrossegar per la part frenètica dels moments, apropant-los a una interpretació aparentment objectiva. Dolentes, perquè els experts que no van viure els moments no tenen els elements de context necessaris per fer aquesta anàlisi de manera completa, i es corre el risc d'oferir una imatge esbiaixada i molt condicionada a la seva manera de treballar i a les seves creences i conviccions. Qualsevol anàlisi a posteriori té aquests problemes. Preservar la memòria necessita una actuació més propera en el temps.

Per evitar aquestes contradiccions l'Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya ha impulsat des del passat dia 20 la campanya #ArxivemElMoment amb la intenció d'anar més enllà de "preservar la memòria", perquè els historiadors del futur la puguin interpretar. Els arxius catalans volen mostrar el canvi històric, alineant-se amb un col·lectiu ampli de ciutadans que així ho perceben. Aquesta campanya vol construir una memòria col·lectiva de manera plural, fent una

crida als ciutadans per coparticipar en la seva elaboració aportant imatges, vídeos i documents textuais dels fets succeïts abans, durant i després de l'1 d'octubre. I això es fa perquè el coneixement del "canvi" ha de ser proper als fets, contextualitzat i col·lectiu, compilant des del moment en què els documents es produeixen, assumint que aquesta és l'única manera de disposar de fonts properes i amb prou quantitat per a una avaluació justa. Aquesta no és una acció merament cultural o patrimonial. Els arxius no fan simplement de mers dipòsits, sinó que fan una captació activa de documents per donar-los valor amb vocació cívica però també promocionant la justícia. I és que des del moment que alguns dels fets succeïts han vulnerat manifestament drets fonamentals emparats per la Declaració dels Drets Humans, la campanya és sobretot un instrument de gestió de les evidències d'aquestes agressions per reclamar justícia. Més de 50 arxius catalans ja s'han afegit a la campanya i pretenen que allò que el ciutadà apporti, per la via d'un tractament arxivístic professional i curós, esdevingui font d'evidència autèntica i de qualitat per proveir la societat d'un coneixement precís, exhaustiu i proper a la realitat.

Si teniu documentació que permeti "arxivar el moment", aneu a l'arxiu públic més proper al vostre àmbit d'influència i participeu en la campanya. L'arxiu és el vostre centre de confiança!

JOAN SOLER JIMÉNEZ
President de l'Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya

ANIVERSARI / CENTENARI DE MARIA SERRADELL SUREDA

La fotògrafa olotina Maria Serradell Sureda va néixer el 9 de novembre de 1917 a la vila de Palamós. Es va establir a Olot quan tenia dos anys, el 1920, quan el seu pare va traslladar al carrer de Sant Rafel l'estudi fotogràfic que tenia a la costa. A la mort del pare, el 1947, es va fer càrrec del negoci familiar, situat a la plaça Major.

Tot i que es va centrar en el retrat d'estudi, també es va dedicar al paisatge, la vida social de la ciutat i la fotografia industrial. Maria Serradell va morir a Olot el 27 de setembre de 1997. El seu fill Àlvar Farré va continuar al capdavant de l'estudi i va dipositar el fons fotogràfic de la mare a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

Hace algunos años que dejé de trabajar con mis propias fotografías y empecé a trabajar con las de los demás. Me ocupo de preservar los trabajos de otros fotógrafos, como conservadora y restauradora de patrimonio fotográfico en archivos y museos.

Tengo suerte. Mi trabajo me recompensa doblemente. Por un lado siento que lo que hago lo disfrutan los demás (cuando después de tratar los archivos de los fotógrafos al fin se exponen, se publican o se pueden consultar en línea) y por otro lado, mientras trabajo en contacto con las fotografías de otros, viajo, imagino y sueño.

Literatura, fotografía y sueño tienen mucha relación entre sí. Mientras limpio y restauro los negativos y las copias “pregunto al fotógrafo” por las personas que aparecen en sus fotografías, por sus inquietudes, sus referencias fotográficas, su inspiración... Y así, como el que lee una novela, viajo en el tiempo, vivo en lugares donde nunca he estado y trato de comprender el pasado y el presente.

Durante el mes de octubre he trabajado en el Arxiu Comarcal de la Garrotxa en el fondo fotográfico de Àngel Noguera. Él, como muchos otros fotógrafos de su época, dedicó parte de su tiempo libre y parte de sus ingresos a la fotografía, como mera afición. Sus fotografías están llenas de escenas cotidianas en las calles de Olot y otros lugares de la comarca, retratos de sus allegados y paisajes. Su mirada sencilla ha transmitido imágenes que, lejos de ser un simple registro de una época, son una mirada de autor.

Con sus fotografías entre las manos también esta vez he querido preguntarle a él por los protagonistas de sus retratos. Unos retratos silenciosos en escenarios austeros, disparados a una distancia perfecta.

Una de sus cajas me ha parecido especial entre todas las demás. En pequeños sobres de papel Àngel había escrito con tinta el contenido de los negativos: los nombres de las personas que aparecían en las imágenes y los lugares donde se habían tomado las fotografías. Estos sobres estaban numerados, quizás como un intento de poner un orden a los recuerdos. Es curioso ver cómo, por ejemplo, el sobre con el nombre “Dolors” reúne fotografías de su mujer a lo largo de su vida. Es bonito abrir ese sobre y ver cómo el tiempo se pliega ahí dentro. Ver cómo ha querido guardar así, en pequeño, el recuerdo de una persona. Casi como querer guardar a esa persona en ese sobre de papel. Igual ocurre con los sobres de “La Montserrat”, “Àngel i Santiago”... a los que vemos crecer mientras pasan los negativos entre las manos.

En la misma caja, otro sobre, con la palabra “Núvols” reúne fotografías del cielo. Son simplemente nubes... Una visión abstracta y muy contemporánea, como la de Alfred Stieglitz de los años veinte, en su serie *Clouds*.

Su mirada es moderna. Olot, años 40. Supongo que de alguna manera también llegaban hasta aquí revistas gráficas y poco a poco el ojo se entrena. De cualquier manera, aprendidas o no, son imágenes originales que recogen momentos únicos, gestos sutiles: una niña pasa dada de la mano de su madre; en medio de la nieve un coche sale de una calle; una conversación entre un vendedor y un comprador en las calles de Olot; gente paseando en la calle Sant Rafel justo cuando la luz de la mañana entra como un telón blanco...

La fotografía es una herramienta poderosa. A penas sin darnos cuenta genera vínculos sólidos entre pasado, presente y futuro, sin que sea necesario dejar a un lado la poesía. Es fundamental hacer que esos vínculos, esas ventanas a otros lugares, no se rompan entre generaciones porque son fuente del conocimiento.

El abordaje de este proyecto ha sido integral, partiendo del material intacto, como fue recibido en el archivo, hasta la publicación en línea en la web del Arxiu (dónde puede ser consultado por cualquier persona). Así se cierra un círculo y se cumple un objetivo, el de preservar y difundir el trabajo de un fotógrafo de la comarca.

Laura Covarsí

BREVIARI

El propassat dia 20 d'octubre, amb motiu de la Fira de Sant Lluc, va arribar als quioscos el vintè número de la revista cultural **Les Garrotxes**, corresponent a la tardor-hivern de 2017-2018.

En l'apartat d'entrevistes, Mònica Font parla amb Sara Gori Jackson i Eric Strebel, propietaris de la fleca ecològica L'Espurna, d'Olot; Marta Masó repassa la vitalitat de la família Portas, del mas can Valent, de Sant Jaume de Llierca, i Ester Carreras parla de la vida a pagès amb Dolors Pagès, de la Cot.

Al dossier central, hi trobem una aproximació al món dels sastres i les modistes coordinada per Jordi Nierga. Francesc Ginabreda conversa amb Antoni Plana, el darrer representant del carrer dels Sastres, i amb Jacint Pagès i Montserrat Rafart, sastre i modista jubilats, d'Olot; Andreu Oliveras descriu la trajectòria centenària de la merceria olotina Tenas; Ester Carreras evoca el prestigiós sastre Carles Batlle, d'Olot; Joan Carreres ens apropa a la família Roca i a Llorenç Torrent, sastres de Tortellà; Pep Collelldemont recorda la feina del seu avi, sastre a Sant Feliu de Pallerols; Marta Carbonés entrevista Josep Arnau, el darrer sastre de les Planes d'Hostoles, i Ramon Estéban repassa la història de Can Corredera, sastreria i botiga de vestits de núvia, d'Olot. D'altra banda, Pere Cerro, Xavier Valeri, Josep Vilar, Mònica Font i Ramon Estéban Bochaca recullen fets i personatges d'aquest ram a Besalú, a la vall del Fluvià i a l'Alta Garrotxa, a Olot i a la Vall d'en Bas, respectivament.

Entre els temes de patrimoni, trobem un estudi de Joan Sala sobre els gegants d'Olot; un descripció de Llorenç Planagumà de les colades de lava dels volcans garrotxins, i una aproximació d'Ester Sala a l'aprofitament tradicional de la xicoira. En l'apartat de propostes de caminades, Josep Valls reivindica la mig oblidada collada de Bracons, i Joaquim Agustí ens proposa enfilem-nos pel camí del Grau de Beget. La secció habitual de memòria fotogràfica, ara coordinada per Quim Roca, se centra en el món de la cacera.

COL·LECCIÓ LOCAL

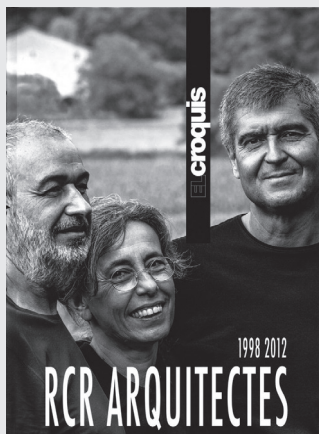
MONOGRAFIES

Els extingits coberts o cabanyes de palla de segle, Olot: Comissió de Festes de Batet de la Serra i Junta Veïnal de Batet de la Serra, 2017, [8] p. (Un punt d'història. Col·leccionable núm. 3).

LLENSA, Joan,
Condenados (el secreto de Iris), Aranjuez: Atlantis, 2017, 364 p.

RCR Arquitectes, 2012-2017. Significado en la abstracción, Madrid: Croquis Editorial, 2017, 333 p. (El Croquis: núm. 190).

RCR Arquitectes, 1998-2012, Madrid: Croquis Editorial, 2017, 605 p. Textos de Carlos Martí, Juan Antonio Cortés, William J.R. Curtis i Josep Maria Montaner.

RICART, Francesc,
Històries de la Cot - 21, la Cot: [S.l.], 2017, 10 p.

ROBERTSON, A.F.,
Regeneració rural a Catalunya. Mieres des dels anys 80 del segle XX, Barcelona: Pol-len, 2016, 126 p.

Transcripció de la carta de Joan Calvó i Morató escrita a la seva germana el 3 de juliol de 1842, [Olot]: [Causa Lliberada Ferrarons], 2017, 23 p.

SELLES, Narcís,
Assemblea Democràtica d'Artistes de Girona (ADAG). Autoorganització, lluita simbòlica i pràctica social, 1976-1978, Girona: Museu d'Art de Girona, 2017, 144 p.

TUBERT, Anna,
Ballar!, Beuda: Xiuxiueig Edicions, 2017, [31] p.

La Vall d'en Bas 2015-2017. 2 anys de govern, La Vall d'en Bas: Ajuntament de la Vall d'en Bas, 2017, 8 p.

VERDAGUER, Xavier,
Transforma la teva salut, Barcelona: Rosa dels Vents, 2017, 468 p.

VIDAL, Maria,
La bruixa Tosqueta i l'Olívia, l'Eliana (València): Pasionporloslibros, 2017, 17 p.

VILA, Xavier,
Alerta Z. Renacer, [S.l.]: Create-space Independent Publishing Platform, 2017, 192 p.

ARTICLES

ALCALDE, Gabriel et al.,
"Els orígens de l'exposició 'L'art catalan du Xe au XVe siècle', París, 1937", *Revista de Catalunya*, núm. 299, gener-març 2017, p. 125-135.

BENAU, Josep M.,
"Cockerill en Ezcaray. Catalanes y valones en la transferencia de tecnología en la industria pañera, 1814-1830", dins Francisco COMÍN, Ricardo HERNÁNDEZ i Javier MORENO (eds.), *Instituciones políticas, comportamientos sociales y atraso económico en España (1580-2000). Homenaje a Ángel García Sanz*, Salamanca: Universidad de Salamanca, 2017, p. 247-266.

CANAL, Jordi,
"Jorge Semprún, el comunismo y la Transición. Cuarenta años de *Autobiografía de Federico Sánchez*", *La Aventura de la Historia*, núm. 225, juny 2017, p. 9.

CAPDEFERRO, Josep,
"The pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus (Treatise on Nuptial Pacts or Marital Agreements). Joan Pere Fontanella (Iohannes Petrus Fontanella) (1575-1649)", dins Serge DAUCHY, Georges MARTYN et al. (eds.), *The Formation and Transmission of Western Legal Culture: 150 Books that Made the Law in the Age of Printing*, Cham (Suïssa): Springer, 2016, p. 164-167.

COLLELL, Xevi,
"La cultura de l'aigua a la Vall d'en

Bas", *Puigsacalm*, núm. 135, octubre-desembre 2017, p. 14-17.

FOLCH, Cristian; GIBERT, Jordi i MARTÍ, Ramon,
"Les explotacions rurals tardoantigues i altmedievales a la Catalunya Vella: una síntesi arqueològica", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 27, 2015 [2016], p. 91-113.

HOMS, Mercè i CINGOLANI, Stefano,
"Els orígens familiars dels Cartellà al llarg de deu generacions (s. X-XIV)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 28, 2017, p. 281-315.

MARTÍ, Laia,
"Oficis i establiments antics de Sant Esteve d'en Bas. L'Hosteria Puigsacalm", *Puigsacalm*, núm. 135, octubre-desembre 2017, p. 6-9.

MERINO, Imma,
"Un cinema al servei de la revolució [russa]", *L'Avenç*, núm. 438, octubre 2017, p. 36-41.

MURLÀ, Josep,
"Exposició de Setmana Santa a Olot. Les processons desaparegudes", dins *Sant Ferriol. Olot; 15, 16, 27, 18 setembre 2017*, Olot: [Comissió del Barri de Sant Ferriol], 2017, p. 8-14.

TORRENT, Josep,
"Sentències exemplars serendipítiques", dins *Assassins de Girona*, Barcelona: Llibres del Delicte, 2017, p. 163-170.

TORRES, Maribel,
"Suïcidi sense motius aparents", dins *Assassins de Girona*, Barcelona: Llibres del Delicte, 2017, p. 75-88.

TEXTOS ELECTRÒNICS

VALERI, Xavier,
"Els afusellats de Santa Coloma", *El blog d'en Xavier Valeri*. [en línia]. 29 de juny de 2017. Disponible a: <<http://xaviervaleri.blogspot.com.es>>

VALERI, Xavier,
"Els Voluntaris de la Llibertat de Sant Joan les Fonts", *El blog d'en Xavier Valeri*. [en línia]. 6 de juliol de 2017. Disponible a: <<http://xaviervaleri.blogspot.com.es>>

JOAN BARNADAS (joan.barnadas@gmail.com)

Quan vaig planificar aquesta nova temporada, em vaig proposar estudiar com varen viure els olotins la Revolució d'Octubre de 1917. Però el tema no ha donat gens de si. No hi ha premsa afí, per tant no hi ha informació real. No en puc dir res. De fet, no m'estranyaria que passés desapercebuda, perquè mentre els bolxevics assaltaven el Palau d'Hivern, els nostres conciutadans estaven immersos en la mateixa trifulga en què ens trobem ara.

El 5 de juliol de 1917, una Assemblea de Parlamentaris catalans va proposar fer unes Corts Constituents per resoldre l'encaix de Catalunya amb Espanya, la crisi econòmica i la situació de l'exèrcit. El dia 19 es varen tornar a reunir al Palau de la Ciutadella, però la reunió va ser dissolta violentament per la Guàrdia Civil. Pocs dies després, l'Ajuntament d'Olot es va adherir als acords de l'Assemblea, va "formular una enérgica protesta por la violencia experimentada por el Gobierno contra la Asamblea" i va aprovar un clarificador manifest de tres punts: condemnar la política del govern perquè "significa una provocación a Cataluña y a España entera", reclamar que "es urgente deliberar y resolver sobre la organización del estado y la autonomía de los municipios" i, finalment, demanar que "este país pueda manifestar libremente su opinión". Acte seguit va dimitir el diputat a Corts del districte, el carlí Pere Llosas, no pas per donar suport a les reivindicacions dels garrotxins, sinó perquè era dels pocs parlamentaris catalans que s'havia abstenut en aquella assemblea i havia quedat en "una situació més

que difícil, impossible, des del moment que han expressat la seva adhesió a aquell important acte nombrosos electors meus i tots els ajuntaments del meu districte". El 13 d'agost el sindicats varen convocar una vaga general revolucionària que a Olot va ser avortada gràcies a "las acertadas disposiciones del Comandante militar de la Plaza". Finalment, a l'octubre, el govern va dimitir i el rei Alfons XIII va proposar un govern d'unitat nacional en el qual es varen integrar els regionalistes.

Mig any després, amb les aigües força més calmades, es varen convocar eleccions i el dimissionari Pere Llosas es va tornar a presentar amb el suport dels conservadors, del partit carlí i dels partits republicans d'obediència estatal. La Concentració Republicana Democràtica d'Olot va donar suport al candidat regionalista, fet que no va ser ben entès per tothom. Alguns republicans volien castigar la Lliga perquè, en el mes d'octubre, va contravenir l'acord de l'Assemblea de no donar suport ni col·laborar amb cap govern que no acceptés les bases presentades. El nou govern no les va acceptar, però la Lliga va pactar amb el govern perquè "Vino el movimiento sindicalista que puso en peligro sus industrias y propiedades; entonces Cambó, Ventosa, Puig i Cadafalch, Sedó y demás burgueses de la Lliga imploran al gobierno burocrático y centralista fusiles y fuerza armada para ametrallar a los sindicalistas que pocos días antes se habían liado con ellos para lograr bastardos fines". Estem condemnats a repetir la història.

HISTÒRIES / EL CAMÍ RAL DEL CAPSACOSTA

L'any 1983, un llibre de Josep Casas Genover posava el focus d'atenció sobre la via empedrada del Capsacosta. Seguint l'estela d'aquest primer estudi, i en el context de les obres dels túnels i la nova carretera que s'anava a construir per salvar el desnivell i els revolts fins aleshores existents, a mitjans de la dècada de 1990 es feren les primeres intervencions arqueològiques en l'històric camí, dirigides per Cesc Busquets i Montse Freixa, d'ATICS SL. En aquell moment es revelà per primera vegada la complexitat constructiva del camí, que comptava amb nombroses restes d'obres de fàbrica i enginyeria que, malgrat el criteri dels arqueòlegs, hom va considerar d'època romana. Sobre aquest supòsit es museïtzà el camí com a "via romana", nom que ha qual·lat en l'imaginari popular i en el promocional. Dic malgrat el criteri dels arqueòlegs, perquè tota la mostra d'objectes (ceràmica, vidre, peces de metall) inventariada en la infraestructura no era en cap cas anterior a l'any 1600, tal com ells mateixos van posar de relleu en els diferents articles publicats al respecte.

Fa vuit anys es van iniciar els treballs de recuperació del camí ral de Vic a Olot en el tram de les Marrades del Grau. La intervenció, a banda d'un estudi arqueològic aprofundit, va comptar amb un treball de recerca documental exhaustiu, publicat en la seva major part l'any 2010 en el llibre col·lectiu *Travessant el Collsacabra*, que amb precisió situava la construcció de dites Marrades entre 1729 i 1731, i aportava per primer cop documents inèdits sobre la construcció del camí del Capsacosta vers 1729-1730. Altres documents, com una carta de reconeixement del corregidor de Vic a un membre de la família Ramis, de Vilallonga de Ter, que fou

coordinador de les obres del camí en aquelles dates, confirmen que la majoria de les infraestructures supervivents a la "via" del Capsacosta no són d'època romana, sinó que pertanyen sens dubte al primer terç del segle XVIII, i potser una part, segons suggereixen els comentaris de l'enginyer milanès Ambrogio de Borsano, a la fi del XVII.

En tot cas, les darreres investigacions dutes a terme certifiquen que la construcció del Capsacosta no és més que un fragment de la gran obra empresa vers 1729 d'empedrar, i dotar de tota la fàbrica necessària, el camí ral que anava de Barcelona a Camprodon, passant per Granollers, Vic, el Collsacabra, Olot i Sant Pau de Segúries. Aquest camí havia de garantir la segura circulació de tropes des de la capital i les principals ciutats del Principat cap a la frontera amb el regne de França, que a causa del Tractat dels Pirineus s'havia fixat en les carenes més altes dels Pirineus i en els passos de muntanya contigus.

Alhora es pot afirmar, malgrat l'evidència física, que el camí del Capsacosta ja era un punt geogràfic clau des de l'albada dels temps, perquè era un dels pocs llocs on la natura predisposava al canvi de valls i de clima, de l'actual Garrotxa al Ripollès, en un lloc de difícil accés. O sigui que sobre un itinerari d'edat incalculable i no documentada, i probablement utilitzat en època ibèrica i romana (i també medieval), al segle XVIII els enginyers militars hi bastiren un camí a imitació dels d'època imperial romana, però, en tot cas, amb molts dels elements que encara avui ens fan identificar una via practicable (empedrat, voral, guarda-rodes, desguassos, canals, paelles, etc).

MIQUEL ÀNGEL FUMANAL I PAGÈS

A OLOT SOMIANT AMB OLOT / UN DIUMENGE A OLOT

ETIENNE ROUZIÈS (<https://leventdesrues.wordpress.com/> / @leventdesrues)

Vaig arribar un poc abans de les 8 del matí, i vaig aparcar a prop del Museu dels Sants. La ciutat estava silenciosa quan pujava per la plaça del Mig. Passada l'església de Sant Esteve, un sord rumor va anar creixent: homes, dones, joves i menys joves feien bloc davant de la porta roja del col·legi Cor de Maria, guaitant –amb temor?– el fons del carrer en espera de l'arribada d'un furgó. Me'n vaig després al col·legi electoral del Dinàmig. L'ambient és familiar per bé que de vegades els somriures mal dissimulen una certa inquietud. Dins un passadís prop de l'agència, uns infants juguen a cartes. Una mare ve amb el seu nen amb el cotxet. De l'altre costat del carrer, els Mossos estan calmsats i s'ho miren tot de lluny. Un cotxe aparca. Una àvia surt amb un caminador, acompanyada de dos homes grans. Creua el carrer amb dificultat. Tothom s'aparta per deixar-la passar. Són les 9 del matí, el col·legi obre oficialment sota els encoratjaments. Uns minuts més tard, l'àvia surt aplaudida: és la primera votant. Els Mossos tallen el trànsit per deixar-la tornar al cotxe. Poc després, apareix un home que ha dormit en el lloc. Plora, la seva estora taronja enrotllada sota el braç. Sembla esgotat per la o les nits passades aquí, amb por de la

intervenció policíaca i emocionat que es produeixi la votació. Torno a Sant Esteve a comprar un esmorzar. Llavors, cap al volcà Montsacopa a veure el panorama. L'aprensió del matí s'esvaeix com la boira sobre la ciutat. Aplacat, davallo pel carrer de Sant Francesc d'Assís, cap al Firal. Al Teatre Principal, hi ha una llarga cua. La ràdio està engegada i dona informació. La cua va cap al monument dedicat a la compositora Cànida Pérez. Uns votants (els més vells) surten amb els ulls humits. Altres amaguen les llàgrimes sota ulleres negres, però s'endevina la seva emoció. En una paret, hi ha cartells enganxats: *Els carrers seran sempre nostres*. A molts balcons veiem els estendards del Sí, l'estelada i la bandera taronja de la democràcia emmordassada. Casal Marià. La gent es crida amb alegria i somriures. Una furgoneta s'atura i lliura un cartró de pastissos, ampolles d'aigua i sucs de fruites per subministrar als votants de la cua. Aplaudiments. A l'escola del Morrot, Internet s'alenteix, es para de vegades, però torna a funcionar. Es pot reprendre la votació. De tornada al centre, trobo Francesc Serés (director de Faber Residency) i la seva dona Daria, que m'ofereixen un cafè. Francesc ha recorregut la ciutat amb bicicleta, publicant fotos a Twitter creant l'etiqueta #IndyRefOlot. Anem al col·legi de l'Escola d'Art. Cap tensió ni agressió. Cap bandera o reclamació. No hi ha pressió sobre els votants. Francesc i Daria em deixen per descansar una mica. A la plaça Major, un gran llenç representa un genet de la Guàrdia Civil carregant una urna. És una reapropiació d'una pintura de Ramon Casas (1866-1932) conservada al Museu de la Garrotxa, *La Càrrega*, que descriu la càrrega de la Guàrdia Civil sobre manifestants republicans i anarquistes a Barcelona el 1896. Després d'un recorregut per la ciutat jardí de Malagrida, me'n vaig al poble de Santa Pau, on trobo l'Àgata Losantos. A l'escola, la votació transcorre en un ambient de fira. Va ser un passeig per Olot, el primer diumenge d'octubre de 2017.

ELS NOMS DE LA TERRA / TORRENTS BRUTALS

XAVIER PUIGVERT I GURT

L'escatologia no té gaire predicament entre els noms de la terra. Però, com que no es pot evitar sempre l'ús d'un nom malsonant en la descripció del paisatge, es fa tot el possible per dissimular-ne la cruesa. Tapem-ho, que fa lleig!

Un col·lectiu nominal que no ha agradat mai –i mai no agradarà– en la toponímia catalana és aquell que assenyalava diversos cursos fluvials com a portadors d'excrements. La semàntica és clara i diàfana: el Merder, el Merdanç, el Merdançol, el Merdança, el Merdàs, el Merdinyol... provenen d'un mateix pare putatiu que assenyalava sense miraments la natura del seu cabal habitual. El toponomista Manuel de Montoliu, l'any 1922, veia inevitable la presència d'aquells apel·latius: "La brutícia de les aigües d'un riu suscita espontàniament, en la llengua popular, denominacions d'aquesta espècie". I per alleugerir la contundència d'alguns noms de rius més principals, la lliga del bon mot veïnal va provar d'alterar-ne el nom, de manera que deixés de suggerir allò que tan clarament deia. Així, a Osona, l'afluent del Ter "el Merder" –documentat des del segle X– es va transformar en "el Mèder" i, en un moviment políticament encara més correcte, el poble de Santa Eulàlia el va millorar com a "Riupri-

mer". En altres terres, com ara Múrcia, l'alteració va arribar a alterar fins i tot un genèric: "merancho", la paraula que designa una séquia secundària i amaga l'original i massa explícit "merdancho".

A un afluent garrotxí del Ser, *el Merdança*, no li ha calgut emmascarar el seu nom. Segurament, els veïns del municipi de Mieres, per on transcorre el seu curs, no fan cap cas del missatge negatiu que comunica. Saben que no són merdosos. Perquè el problema no és al pobre riu enllefernat, sinó a la nostra ment. Quan sentim l'expressió o alguna de les seves variants, sense adonar-nos-en activem mentalment una sola possibilitat del camp semàntic del mot: "excrement". Però, en realitat, fan referència a un altre valor, ara secundari: "brutícia". Els torrents i les rieres marcats no transcorren per indrets especialment tacats per deixalles humanes o industrials, sinó que són fondalades normalment eixutes que, amb quatre gotes, arrosseguen amb facilitat restes vegetals i fang. És la brutícia de la natura la culpable d'un nom que tothom vol evitar. Per tant, no tenim cap motiu per sentir-nos avergonyits dels nostres merdançans històrics.

APUNTS I REPUNTS NATURALS / L'AGÈNCIA DE LA NATURA... PER FI?

EMILI BASSOLS I ISAMAT

Catalunya és un país amb un patrimoni natural i una biodiversitat excepcionals. Al seu interior existeixen diversos espais d'alt valor geològic; hi viuen més de 400 espècies de vertebrats, més de 10.000 espècies d'invertebrats, més de 4.000 plantes vasculares, i el seu territori conté dotze vegades més hàbitats d'interès comunitari per unitat de superfície que Espanya, sis vegades més que Itàlia o tretze vegades més que França. Podem considerar, doncs, que aquest patrimoni natural és un potent actiu territorial que cal protegir i gestionar adequadament. A nivell de la Unió Europea, també s'exigeix als seus estats membres compromís per fer front als grans reptes ambientals globals. La pèrdua de biodiversitat, l'esgotament de recursos naturals, les invasions biològiques, el canvi climàtic... són problemàtiques complexes que requereixen esforços comuns i coordinats. Ara, doncs, cal implicar-se i ser més eficients que mai. I per afrontar aquest conjunt de reptes, tant locals com globals, des de Catalunya s'ha optat per crear l'Agència del Patrimoni Natural i la Biodiversitat. No és pas una iniciativa nova, ni pionera, és el model de governança utilitzat per la majoria de països d'Europa. Després dels continus i exasperants canvis d'adscripció i de competències entre diferents departaments de la Generalitat, és absolutament fonamental que la gestió del patrimoni natural i la biodiversitat disposi d'una estructura

administrativa sòlida i estable, similar a la que a Catalunya ja tenen, des de fa anys, altres vectors ambientals com l'aigua i els residus. És una reivindicació històrica, una reclamació unitària del sector conservacionista del país. Però, com era d'esperar, també ha rebut crítiques per part dels col·lectius *productivistes*, especialment del sector forestal, que han pressionat perquè la gestió forestal en finques privades quedi fora de l'àmbit competencial d'aquesta agència, exigència que de moment han aconseguit incorporar. Els preceptes fundadors de l'Agència són poder tenir plena autonomia i capacitat d'actuar per protegir, planificar, gestionar i millorar el medi natural de Catalunya, tant en l'àmbit continental com marí. No costa gaire de dir, però sí d'aconseguir, certament. Dit això, ens podem preguntar: l'existència d'aquest organisme quins beneficis pot produir a escala comarcal, per exemple, a la Garrotxa? Els beneficis que identifico són diversos, entre d'altres, disposar d'un únic interlocutor, poder atendre amb més capacitat i agilitat d'acció les demandes que es presentin des del territori o tenir la possibilitat d'accedir a més recursos econòmics per invertir en actuacions de millora del patrimoni natural. No se n'ha parlat gaire d'aquesta Agència –immersos com estem en debats nacionals de rang superior– perquè, tot just el passat setembre, el Ple del Parlament de Catalunya va debatre i aprovar la proposició de llei presentada pels grups Junts pel Sí, PSC i Catalunya Sí que es Pot. Considero molt important que tots els grups polítics es posin d'acord i s'acabi creant aquesta Agència. I ho penso perquè hi veig una oportunitat històrica, que no podem deixar passar, si el que volem és desenvolupar les polítiques de conservació de la natura des d'una estructura governamental activa i moderna. Avui, que entre tots estem vivint uns moments històrics i plens d'il·lusió per la creació d'un nou estat, també convé que recordem que la conservació del patrimoni natural i la biodiversitat és una reivindicació nacional històrica i una estratègica aposta de futur.

DIBUIXOS AMB EL COMPONEDOR / EL DOCTOR ANTONI NOGUERA MASSA

DOMÈNEC MOLI

Anàvem pels camins costeruts del Canigó. El faulista caminava a un pas discret, un peu darrere l'altre, junt amb uns amics que seguien el mateix ritme, quan, com un tren modern d'aquests d'alta velocitat, ens avança, i per l'esquerra, a pas lleuger, un bastó d'excursionista a cada mà, un senyor que vivia a l'entorn de les seves noranta primaveres. Ens saluda, intercanviant les paraules habituals de trobada i comiat establertes en el protocol mai no escrit ("Bon dia-tindrem bon temps-ja ens veurem a dalt..."), i segueix al seu ritme desbocat muntanya amunt. En un vist i no vist, desapareix engolit per la propera corba. Ja no el veurem més fins a arribar al monestir. Era el doctor Noguera Massa. Un excursionista empedreït que, en els moments lliures que li permetia la seva feina de dentista, va trepitjar Catalunya d'un extrem a l'altre, però molt especialment la Garrotxa i les comarques de Girona, que no se'l podran treure mai més de sobre per les moltes publicacions que els va dedicar. Sobretot la Catalunya romànica, la de les verges i els cristos tallats amb fustes nobles i no tant. Fill de Girona, va prioritzar la seva àrea d'influència, amb una tirada cap al Collsacabra i la Garrotxa. Fruit d'aquesta devoció infantà diversos fills en forma de llibres: *Collsacabra* (premi Maspons i Camarasa), *La comarca d'Olot*, *El romànic comarcal*, *Les marededéus romàniques de les terres gironines*, *El pantocràtor romànic*

de les terres gironines... i altres que resten inèdits sobre les valls d'Olot. Feia poc, abans del seu últim avançament, també molt accelerat i impensable, camí del monestir dels adéus, el faulista havia tingut a les mans uns originals amb textos i fotografies sobre les marededéus romàniques de Catalunya, una obra molt ambiciosa per a la qual volia trobar editor. Dels que es varen visitar, cap no s'hi va atrevir.

Però el doctor Noguera no coneixia el desànim i seguia intentant que li editessin el llibre quan la mort el va sorprendre al bell mig del decenni que el portava dels noranta als cent anys. Potser ja no pujava muntanyes, però tenia muntanyes d'amics, perquè era un home simpàtic, agradable, culte... i potser perquè va ser el primer dentista establert a Olot que aportà a aquest temut ofici un operatiu amb moltes menys estenalles i dolor. A aquest faulista li va arrencar els dos queixals del seny i pot constatar que no ha tingut mai més cap de les dues coses. Amb ell, hem perdut definitivament aquí, a la Garrotxa, aquella generació d'historiadors i lletraferits que venien, curiosament, del món de la medicina, que no és precisament una disciplina de lletres, però que ha donat escriptors notables sobretot en el camp de la història: els Danés, pare i fill; Jordi Pujiula... Esperem, amb molta fe, una nova generació, ja que diuen que el millor encara està per arribar.

TOT ÉS MENTIDA, LLEVAT DEL QUE ÉS VERITAT / BICICLETES I RELLOTGES

ÀGATA LOSANTOS (@agatalosantos)

Olot, 15 de gener de 1918

Benvolguda Mela, Espero que París l'estigui tractant bé. Estic segur que la seva exposició en solitari va ser un èxit; els té ben encaterinats, els francesos. Amb les meves germanes estem parlant de tornar a França quan acabi aquesta dissortada guerra, i ja pot comptar que la vindrem a veure. La Candelària, l'Eulàlia i la Pilar segur que voldran venir, i la Maria imagino que també, si s'avé a deixar aquí sol l'Iu. Ja fa quatre anys que són casats, però només se separen quan ell ha d'anar a l'Escola de Belles Arts i quan se'n va a pintar amb el meu cunyat, el seu estimat Xavier. Ja sap que la colla Bassols, a la qual sumo els Montsalvatge des que es van casar la Mercè i en Xavier, està molt unida, i quan no és una excursió, és un dinar o una festa. El pobre Xavier últimament no està gaire catòlic, i ha hagut d'anar a Solius –hi havia arribat a anar durant la seva estada a Girona? Aquella rectoria a la Vall d'Aro?– a reposar. La meva germana Mercè està ben amoïnada, amb en Xavieret, la Dolors i en Jordi tan petits. Vostè només va arribar a conèixer en Xavieret, és clar. Ara tot just ha fet els cinc anys, però la Candelària li ha començat a fer classes de piano, i hi té molta afició. I jo... bé, ja sap que encara arrossego la tristor per la mort de la Francisca i el fill que esperàvem. Disculpi aquest moment de franquesa,

però en aquell tràngol tan terrible conèixer-la va ser un bàlsam que crec que em va salvar d'enfonsar-me més. Només les nostres converses a casa d'en Xavier a Girona i la companyia de les meves germanes va evitar que em submergís en aquelles nostàlgies que m'asalten de tant en tant.

Però prou de parlar d'èpoques tristes. Perquè no obliidi les nostres cares, li envio aquesta foto d'un moment ben feliç. Fa un parell de mesos, l'Iu Pascual i jo vam anar a fer un volt en bicicleta. Tot Olot ens mirava, i és que les bicicletes tenen mala premsa en aquest racó de món perquè es consideren un perill públic... En un prat vam trobar la Candelària, la Maria i algunes de les nostres cosines. Pot veure a la foto que la Candelària ensenya ben orgullosa el seu nou rellotge; li agrada vantant-se de tenir els ginys més moderns. Si les bicicletes són encara un xic estranyes a Olot, els rellotges de polsera ja són un exotisme propi de les Índies Orientals! Aquell dia també les acompanyava en Quico Vayreda, aquell pintor olotí a qui vostè amablement va donar un cop de mà a París. En Quico, que va tornar de França amb aires renovats, està agafant molta anomenada. L'Iu n'està ben orgullós.

Mela, l'he de deixar. Espero amb fiances notícies seves. Una abraçada, i records de tota la colla Bassols Montsalvatge.

Xavier

BREVIARI

El divendres 3 de novembre, a les set de la tarda, a la sala d'actes de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, el musicòleg Xavier Pallàs Mariani (Olot, 1980) presentarà els resultats del treball de recerca amb el projecte del qual va obtenir ex aequo la Beca Ernest Lluch de Ciències Socials i Humanes l'any 2015. Es tracta d'un inventari exhaustiu de les **campanes i els campanars de la Garrotxa** que inclou, entre altres dades, una fitxa amb la descripció de cada element i l'enregistrament del so de cada campana.

...

El divendres 17 de novembre, a les set de la tarda, a la sala d'actes de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, tindrà lloc la presentació del llibre **La meva història de la guerra, a Olot**, de Maria del Tura Roura Castañer (Olot, 1919-2010), dotzè volum de la Nova Biblioteca Olotina, que coediten l'Ajuntament d'Olot i la Diputació de Girona. El llibre, que es va publicar per primera vegada l'any 1986 de la mà de l'editor Joan Casullà, narra els fets viscuts per l'autora durant la Guerra Civil a Olot. En l'acte hi intervindran Antoni Mayans, director de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa; Jordi Castanyer, monjo de Montserrat, i Francesc Grabulosa, fill de l'autora.

...

Recentment, el repositori digital Tesis Doctorals en Xarxa (www.tdx.cat) ha incorporat el treball *La Xarxa de Biblioteques populars de la mancomunitat de Catalunya (1914-1931). Anàlisi d'una política pública*, elaborat per Laura Canalias Chorrero (Olot, 1989). Aquesta tesi, dirigida per Borja de Riquer i Maria Gemma Rubí, va ser defensada el 4 de juliol de 2017 en el Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona. La investigació permet conèixer la xarxa de biblioteques populars creada per la Mancomunitat de Catalunya i la repercussió social que van tenir aquests equipaments culturals en el període 1914-1931. L'autora hi analitza especialment els casos d'Olot, Valls, Sallent, Figueres i Canet de Mar.

LA COMARCA L'OLOT

De jove em plaïa anar a ballar sardanes, de fet era una de les poques distraccions que en aquells anys seixanta hi havia a Olot: sardanes cada setmana, al Firal i al Parc Vell. Jo hi assistia assíduament i, com que sabia comptar i repartir, els companys m'esperaven sempre per formar les rotllanes.

Algú m'ha preguntat de què em ve la gran afició al món de la sardana; el cert és que les circumstàncies m'hi portaren. Gairebé sé més bé per què m'hi vaig entusiasmar.

Era la diada de Reis de 1962, jo tenia 19 anys. Tocaven sardanes al Firal. Quan la cobla es va assabentar de la mort de Vicenç Bou, va interpretar una sardana del mestre. Jo romania al costat de Josep Gelis (les Preses, 1919-Olot, 1999), amb qui ja tenia una bona amistat, i li vaig comentar: "En Bou ha estat el millor autor de sardanes que tenim". Em mirà amb un somriure i contestà: "No, no dic pas que les seves sardanes no siguin boniques i inspirades i fins i tot balladores, però hi ha altres compositors que han escrit amb més valor i tècnica musical". "Qui són?", li pregunto. "Doncs, mira: Garreta, Toldrà, Josep i Joaquim Saderra...". No en coneixia cap i vaig quedar astorat. Ell prosseguí: "Mira, un diumenge, després de dinar, vine a casa, prendrem cafè i et posaré uns discos i veuràs la diferència entre una música i l'altra".

No em vaig fer esperar: el diumenge següent ja era a casa seva. Començarem a posar discs i m'explicà les diferències: mentre que en les sardanes de Bou només recixia la melodia, molt bonica, en els altres compositors hi surava

tot un devesall de sons, acords i melodies que anaven configurant tota la sardana. Vaig quedar meravellat. A partir d'aquí, ell m'anava ensenyant i demostrant la qualitat de cada composició.

Vingué que Ràdio Olot volgué fer un programa dedicat a la sardana, del qual en Gelis seria el guionista. Així, amb els companys de la ràdio Paquita Granados, Josep M. Tegnier i jo mateix desenvoluparem l'espai setmanal.

Era costum per la Festa Major fer un concert de sardanes al Teatre. Venien la cobla Barcelona, La Principal de la Bisbal, Montgrins, etc. En Gelis escrivia uns breus comentaris de mitja quartilla sobre cada peça que jo llegia abans de cada execució. Eren uns escrits molts concrets i encertats.

Amb en Gelis vaig anar a Barcelona i a les diverses Ciutat Pubilla, i em presentà molta gent del món de la sardana. Recordo Josep Ventura, Josep M. Bernat, Lluís Moreno, Josep Bertran, Antoni Anguela, Josep Poblador, Fèlix Martínez Comín, Ricard Jové, Francesc A. Izquierdo i un llarg etcètera. Era una persona molt introduïda dins el món de la sardana.

Pels aplecs, seleccionava les sardanes que les cobles li havien enviat, procurant que les primeres del matí fossin les de més musicalitat. Recordo que un dia després de tocar la tercera, em digué: "Au, Robert, ja podem anar a esmorzar, que ja han tocat les nostres". Era molt organitzat i per l'aplec feia un escrit amb les tasques que havia de fer cadascú (guardar la porta, les cadires i els comentaris de cada sardana, que també llegia jo).

L'any 1968, Olot esdevingué Ciutat Pubilla i ell fou el responsable d'organitzar-ho tot i repartir els quefers entre els col·laboradors, entre els quals em comptava. Cal destacar la convocatòria, l'execució i la posterior publicació d'uns Jocs Florals dedicats a la Sardana.

De manera que goso afirmar que en Josep Gelis i Berga fou qui m'introduí en el món de la sardana i m'encomanà l'estima i la dedicació a aquesta música.

ROBERT ROQUÉ

ME'N RECORDO / 38

Recordo que el soroll de les motos cada matí, cada migdia i cada tarda al sortir de l'Institut era tan intens que tota la ciutat retronava. Recordo esperar amb ànsia complir els catorze anys per poder tenir el primer permís per conduir. Recordo haver fet un examen teòric amb algunes preguntes bàsiques sobre senyals de trànsit i poca cosa més. Recordo que aquelles motos eren ciclomotors de 49 centímetres cúbics. Recordo l'olor de gasolina mesclada amb oli, el combustible que feia anar aquells petits motors. Recordo el sortidor especial per a motos a la gasolinera del Parc Vell. Recordo que les motos més habituals eren les Derbi Variant o les Derbi Start. Recordo que els més afortunats podien conduir una Rieju Drac, una Beta o, fins i tot, una Honda NSR, la moto més desitjada de totes. Recordo que la meua primera moto va ser una Mobyette "Campeona del Mundo" heretada que mai vaig valorar

tal com es mereixia. Recordo que no dúiem casc o que, si el dúiem, normalment ens penjava del colze. Recordo que no podíem dur una altra persona al darrere, però la hi dúiem. Recordo les cares severes dels municipals esperant-nos al final de la recta del Morrot amb el bloc de multes a la mà; en recordo tots els sobrenoms, però no els repetiré. Recordo el llarguíssim aparcament en bateria sota els arbres del Firal, sempre ple. Recordo els adhesius i les personalitzacions que cadascú feia al seu vehicle. Recordo les llargues rutes nocturnes, una vegada tancats els locals de la ciutat per anar a les festes majors dels pobles de la Vall d'en Bas. Recordo la llum de la lluna sobre els camps de blat de moro a punt de collir a banda i banda de la carretera parcel·l·lària. Recordo els grups musicals que amb el ritme dels tubs Metra Kit i Kit Yasuni versionaven les cançons més populars de cada estiu. Recordo que

les festes més estimades eren les de Joanetes, per ser les primeres, i les de Sant Privat d'en Bas, per ser les que tancaven l'estiu. Recordo que les meves preferides, però, van ser sempre les de Puigpardines, que coincidien amb la Mare de Déu d'Agost. Recordo aquella mandra de tornar a casa de matinada, amb la fresca de la nit garrotxina, encara que fos el mes d'agost. Recordo haver tornat més d'una vegada a trenc d'alba. Recordo recordar a aquelles hores la famosa frase que em deia el meu avi, heretada dels seus pares: "Si perds la nit, hauràs de guanyar el dia". Recordo que tothom tenia una moto. Recordo quan una moto era una extensió de tu mateix. Recordo haver sentit la llibertat damunt dels seients d'imitació de pell brunzint amb els espetecs aguts d'aquells motors monocilíndrics.

JORDI SELLAS I FERRÉS